

דף י

ר'בא בר רב הונא רמי פוזמקי ומצלי... רבא שדי גלימיה ופכר ידיה ומצלי... חזינא ליה לר'ב כהנא, כי איכא צערה בעלמא, שדי גלימיה... כי איכא שלמה לביש ומתכסי... — כי בתפילה יש שתי בחינות; האחת — המצוה להתפלל, ככל שאר המצוות שנצטוינו בהן, שכן רצה השם יתברך שנתפלל לפניו, וכדי שנדע ונודיע אלקותו יתברך בעולם ושהכל צריכים לו. הבחינה השנייה היא התפילה עצמה, שהיא הבקשה מאת ד' על כל צרה שלא תבוא — וזה אפילו אם לא נצטוינו כלל במצות התפלה, מעצמנו נעשה כן, שהרי הכל מאתו ואליו יתב' נערוך שועתנו בצר לנו. והנה רבה בר רב הונא חשב שעיקר הכוונה בתפילה ראוי להיות על הענין הראשון, לקיים מצות בוראו, לא למילוי המבוקש. והרי יותר יש תפארת לנעתר כאשר העותר הוא אדם מכובד, ולכן רמי פוזמקי. אמנם רבא חשב שעיקר התפילה היינו בקשת רחמים, ויותר יכמרו הרחמים על איש נענה אשר צר לו, ועל כן שדי גלימא ופכר ידיה.

ורב כהנא עשה כשניהם; בזמן צער, תכלית כוונתו לבל יהא עוד צער, ואילו בעת שלום המכוון בתפלתו לקיום המצוה בלבד. (עפ"י לבושי צדקה לר"צ הכהן, עמ' 43)

ר'בא חזייה לר'ב המנונא דקא מאריך בצלותיה, אמר: מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה' — לולא פרש"י, [שיש להקשות עליו, הלא ישנן תפלות ובקשות גם על 'חיי עולם', כגון דעת תשובה וסליחה, וכן תפילות שבת וימים טובים], אפשר לפרש 'חיי שעה' — לפי שעה, שהתפילה כשאר המצוות, שהן מגינות ומצילות רק בזמן שהוא עוסק בהן, לעומת תורה שהיא מצלת גם בזמן שאינו עוסק בה, כמו שאמרו בסוטה (כא.), וזהו 'חיי עולם' — בתמידות. (מעיל צדקה' עמ' 44).

עוד יש לפרש 'חיי שעה' — פנימיות החיות הנמשכת לאדם מעבודה שבלב זו תפלה, היא חיות לשעה, כלומר כל ימי עולם הזה שהבחירה מושלת, אבל לעתיד לבוא לא תהיה עוד המשכת החיות מעבודת התפלה שבלב אלא מדברי תורה, שהתורה היא 'חיי עולם' כי היא לעולם הבא כל המשכת החיות תהא רק מדברי תורה. (עפ"י 'קדושת השבת' א עמ' 3).

בשפת אמת צדד לפרש שהמדובר כאן על בקשות פרטיות שאינן חובה בזמן קבוע, והם נחשבים 'חיי שעה'.

'כל דיין שדן דין אמת לאמיתו' — התוס' פרשו: לאפוקי דין מרומה. כלומר, על פי כללי המשפט כך הוא הדין ('דין אמת') אלא שאינו מכוון לאמת העובדתית. ('לאמיתו'). ויש לפעמים גם להיפך, שהדיין קלע אל האמת העובדתית, אבל טעה טעות בדין כגון שנעלמה ממנו הלכה. [ע' לדוגמא בב"מ צ"ז]. (ע"ע בספר מי השלוח — ח"א שופטים ד"ה תתן לך; לקוטי הש"ס, יומא כו).

והבית-יוסף (ח"מ א) פרש: אף על פי שידון הדיין דין אמת, אם מצטרפת לזה אהבת הדיין לזכאי או שנאתו לחייב — אינו 'לאמתו' ('לאמתו' — משמע האמת של הדיין, שלא תהיה לו כל פנייה אישית, ולא די בדין שהוא אמת מבחינה ענינית. ומדובר באופן שאינו פסול לדון משום אהבתו לאחד מבעלי הדין — ע"ע שפת אמת ומאור ישראל).

ויש מפרשים מדרגת 'אמת לאמתו' — פסק דין לפי האמת המוחלטת, לפי דינו של האדם בשמים, ואמת זו אינה ידועה אלא למעלה, אלא שיש סיוע מיוחד מן השמים לדיין להוציא את הדין לפי זכויות וחובות הנידון, וזהו אלקים נצב בעדת א-ל. וכגון רוצח בשוגג שנתחייב גלות וכבר נתכפר

חטאו ואינו זקוק עוד לתיקון, במצב כזה מסבבים מן השמים שיראו בית דין זכות בעד הרוצה ויפטר והו. (עפ"י מכתב מאליהו ח"ג עמ' 88.

ויסוד הדברים שהמשפט לאלקים הוא, והוא נמצא עם דייני ישראל, לזכות את הזכאי באמת ולחייב את החייב באמת, כפי דינו בשמים — נמצא בפירוש הרמב"ן על התורה (דברים יט, ט). וע' גם בחדושי הרמב"ן — מכות ה, על 'אראה בנחמה אם לא שפכת דם נקי'. וע"ע במובא במכות יא.

פירוש נוסף — ראה: 'עיני כל חי' לר"ח פאלאג'י, כאן. וראה עוד: חסידים ואנשי מעשה, כרך א' — 'דין אמת לאמתו'.

'עד מתי יושבין בדין — אמר רב ששת: עד זמן סעודה... רביעית מאכל כל אדם, חמישית מאכל פועלים, ששית מאכל תלמידי חכמים' — וכן פסק הרמב"ם (סנהדרין ג, א) שבית דין יושב מאחר תפילת השחר עד סוף שש שעות ביום. [מלבד בית דין הגדול, היו יושבים מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים. ובשבתות וימים טובים היו יושבים בבית המדרש שבהר הבית]. ולפי זה מתפרש הכתוב מן הבקר עד הערב — עד שהתחיל להעריב, דהיינו חצות היום. (כן פרש הר"ק רייניץ, מהדיר פירוש בעל הטורים, יתרו — הערה 16. וע"ע בהגהות רא"מ הורביץ. וע"ע מהרש"א; שפת אמת; לבושי צדקה עמ' 46).

— שעות אלו נמנות משעה שקם ממטתו, אלא שבזמנם זמן קימה לרוב בני אדם היה בעלות השחר, לכך חישובו שעות אלו מתחילת היום. (עפ"י מגן אברהם קנז).

'מכאן ואילך כוורק אבן לחמת. אמר אביי: לא אמרן אלא דלא טעים מידי בצפרא, אבל טעים מידי בצפרא לית לן בה' — ומכל מקום נכון לקבוע סעודה בששית גם אם טעים מידי בצפרא, שהרי דרכם היה לאכול פת שחרית מועטת, [כמו שאמרו (בסוכה כו) 'כד טעם בר בי רב ועייל לכלה'], ואף על פי כן אמרו כאן בסתם שזמן סעודת תלמידי חכמים עד חצות, ועד אז יושבים בדין (עפ"י משנה ברורה קנז סק"ה. וב'מגדים חדשים' ציין גם לדברי הפרישה חושן משפט סוס"י ה).

'מתפלל אדם תפלתו בבית המרחץ. מיתבי: הנכנס לבית המרחץ, מקום שבני אדם... אלא כי קאמר רב אדא בחדתי' — ואם תאמר, עד שמעמיד דבריו במרחץ חדש יעמיד בבית החיצון? ויש לומר בית החיצון פשיטא ואין צריך להשמיענו שמוותר. אבל בברייתא הואיל שפרט את כל האופנים פרט גם דין בית החיצון. (חדש האביב. ואולי י"ל שסתם 'בית המרחץ' משמע זה שרוחצים בו ולא החיצון).

'הנכנס לבית המרחץ...' — על הרהור בדברי תורה בבית המרחץ, ועל פסיקת הלכה בו ללא נתינת טעמים — ע' במובא בע"ז מד ובזבחים קב: על קיום מצוות בבית המרחץ — ע' במובא בקדושין לג.

'מקום שבני אדם עומדים ערומים ולבושין יש שם שאילת שלום ואין שם מקרא ותפלה ואינו חולץ תפילין ואינו מניח לכתחלה' — יש אומרים שזה שהנשים נוהגות לברך על הטבילה, מפני שבית הטבילה נידון כחדר האמצעי שיש שם בני אדם לבושים וערומים, [שהרי בית זה נעשה לטבילה בתוך המים המכסים את הגוף], ועל כן ברכת הטבילה שהיא הכרחית שם, ואי אפשר לה בענין אחר, הרי זה כ'דיעבד' וכדין חליצת תפילין שאין צריך לחלוץ שם. (עפ"י ט"ז או"ח פד סק"ב; וזכר יצחק ח"ב א. ע"ש).

(ע"ב) 'אסור לאדם שיתן שלום לחברו בבית המרחץ משום שנאמר ויקרא לו ה' שלום' — אף על פי שרוב שאילות שלום של בני אדם, אין משמעותן לשם השם יתב', אלא כאיחול וברכה שיהיה לאדם שלום ושלוה, וכמו הברכות שבתורה ובתפלה: 'ונתתי שלום בארץ', 'שים שלום' ועוד הרבה, מכל מקום כיון שיש לעתים גם משמעות נוספת, שאדם מברך את חברו שה' ששמו שלום יהיה עמו, לכך החמירו לחוש בספק משום כבוד שמים, ולא הלכו כאן אחר הרוב. ולכן נראה שמצד הדין אין חיוב להחמיר אלא בבית הכסא והמרחץ, שבהם אסרו חכמים והחמירו כאמור, אבל נתינת שלום לאדם שהוא בגילוי ראש, הגם שמסתמא יחזיר לו שלום, והלא אסור להזכיר שם שמים בגילוי ראש — לא מצינו שאסרו זאת, כי אין להשוות אמירה בראש גלוי לאמירה במקום מוטון. ובפרט שסתם בני אדם אין כוונתם לברכה כלל אלא כלשון בעלמא שאומרים בפגישה עם מכר. ולכן מסתבר שאין חיוב להחמיר כשיש לחוש לקפידא, אך באמת אפשר לפתוח בלשון אחרת, כמו בשאלה 'מה נשמע אצלך', ושוב אין כאן קפידא — הלכך יש להחמיר. (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ד מ, כד.

א. לפי לשון אחת ברש"י (מכות כג: ד"ה ושאלת) נראה שסתם שאילת שלום לחברו היינו שאלה בשם ה', כתקנת בועז. ונראה אפילו אם אין כן דעת בני אדם באמירתם זה לזה 'שלום', כן היא משמעות הדברים מצד עצמם. ולפי זה לכאורה יש להחמיר שלא לגרום אמירת שלום לאדם שהוא בגילוי ראש, ואעפ"י שהוא עצמו אינו יודע שזהו שמו של הקב"ה ואינו מתכוין לכך כלל. וצ"ב.

ב. הנה נחלקו הפוסקים באדם ששמו שלום, האם מותר לקרוא לו בבית המרחץ. וכתב המשנ"ב (פד סק"ו) שמן הדין כל ספק בשל סופרים — הלך אחר המיקל, וכן נוהגים, אבל ירא שמים יש לו להחמיר, ויבלע המ"ם או יאמר 'שלון' וכדומה. ונראה סברת המחמירים משום שחכמים אסרו הזכרת שם זה אפילו בידוע שמשמעותו לכוונת קריאת חברו ולא לשם השם. והמתירים סוברים שלא אסרו אלא כשיתכן וכוונתו לשמים.

ולכאורה נראה שהוא הדין כאשר מדבר על ענין השלום שבין אנשים או בין עמים וכדו', באופן שודאי אין כוונתו לשם שמים אלא למציאות השלום — לדעת המתירים לקרוא לחברו הנקרא שלום, אף בזה מותר. ולא אסרו אלא בנתינת שלום לחברו כנ"ל. (וכן בפתחת אגרת וכדו', שכמה פוסקים מחמירים — כי אפשר שהכוונה לשם שמים). וכן נראה מדברי האגרות-משה הנ"ל, ומדבריו בסימן מ אות ד. ונראה שכן נהוג עלמא, שאין חוששים בוריקת עיתונים ובכינונם, הגם שנכתב בהם על ענין השלום. אך לפי מה שכתב המשנ"ב שראוי לחוש לדעת המחמירים, לכאורה אף כאן יש להחמיר, אלא שיש לצדד להתיר כסברת האג"מ (יו"ד ח"א קעב), שלא נתקדשו שמות מודפסים כל שיש להם משמעות אחרת, ע"ש.

וע' פרטים נוספים בקדושת שם 'שלום', בשאלות ותשובות לסיכום).

'שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים' — עתוס'. ומדברי המדרש (תנחומא סוף וישב) נראה, שאף על פי שכבר נגזרה מקודם לכן גזרת ועבדום וענו אותם, נשתלב החשבון הפרטי של יעקב ששינה בן בין הבנים, אל תוך המערכה המוכנה ועומדת, כי כן דרך ההנהגה של מעלה. וזהו שנאמר: לכו וראו מפעלות אלקים — הפעולה אשר הכין השי"ת מאז ומקדם, נורא עלילה על בני אדם — הקב"ה מוציאה אל הפועל על ידי עלילותיהם של בני האדם, על ידם הוא מגלגל את אשר נגזר מקודם לכן. (עפ"י שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ, ט תשל"ב. וע' גם במהרש"א כענין הזה בקיצור).

וב'מכתב מאליהו' (ח"ב עמ' 175) הלך בדרך זו: נראה מדברי חז"ל בכמה מקומות, שאצל האבות הקדושים, כל רגע וכל מעשה קט בחייהם, היה גורם לתוצאות כבירות, בעלות השפעה מכרעת על השתלשלות מהלך הדורות. ואף כאן אתה אומר, אמנם צריך היה יעקב לקרב את יוסף ולכבדו יותר

מאחיו, אבל היתה במעשיו גם נטיה דקה כמשהו לצד אהבה אישית לבנו, ומשום נקודה דקה זאת באו אחיו לידי קנאה, בבחינת 'צדיק נכוה מחופתו של חברו', כעין הקנאה השייכת גם בגן עדן, ומשהו זה של חסרון היה כלי שעל ידו באה הגלות. ואילו היה יעקב אבינו ע"ה מתקן גם את הדרגה האחרונה הזאת של חסרון הדק כחוט השערה, היה הלימוד היוצא מהעבודה הרוחנית הכבירה הזאת, עומד במקום כל לימודי הגלות.

(דרך זו תואמת עם דברי התוס', שלולא מעשה זה היה נמנעת תוספת שעבוד. וכעין זה ב'חדושי הר"ן': לולא מעשה זה לא היו משתעבדים כל כך אלא גולים ממקום למקום כמו שהיו בימי אברהם).

פסים בגימטריא: קץ — רמז לו שעל ידו ירדו למצרים וישתעבדו בניו ק"צ שנה (עפ"י בעל הטורים ריש וישב).

האחים מכרוהו בעשרים כסף, והגיע לכל אחד מהם שני סלעים, כמשקל המילת שהוסיף לו אביו (שם לזכח).

'ככתבם וכלשונם'

זמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד —

'... ואינני פוטר ח"ו מרביצי תורה ומחודדי התלמידים מדין תפילה — דלעולם צריך להתאמן לקיים שניהם, דומן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד, כבשבת י" ע"א, אבל רצוני להביא מכל זה דאם באמת מחמת טרדת התלמידים ועומק העיון לא יכול פעם לצמצם בכונת התפילה כאשר עם לבבו הטהור — לא יפול רוחו בקרבו על ידי זה, כי טרדת המצוה גרמה, ואין עליו דין תפילה עבור זה.

אך הגאונים הגדולים והצדיקים האמיתיים זכו שזה וזה נתקיים בידם, וידוע מה שהעידו בשם מרן החתם-סופר שאמר על עצמו שזכה להתפלל כל תפילותיו בכונה, ובדמעות...'

(מתוך שו"ת שבט הלוי ח"ו א)

'קא חליש לבייהו...' —

'עייין ב'הכותב' מה שכתב סברא נפסדת של המתפלספים האומרים מה יוסיף ידיעת דיני הנזיקין שור שנגח ושנים אוחזין וכיוצא, ושגם רבה ורב חסדא בתחלה נצטערו על זה, כי הלא טוב להם לעיין במצות שבין אדם למקום וכו' ע"ש.

ואני אומר, חלילה לרבה ור"ח מרשע כזה, ולהעלות על לבבן סברא אפיקורסית כזו ח"ו, כי באמת אין נפקא מיני' בין דיני הנזיקין לדיני קריאת שמע ותפילין וקרבתות ושאר כלום, כי כולם רצון הבורא יתברך ומשפטיו, וכך הוא מצות לדון בדיני הנזיקין כמצות קריאת שמע ואתרוג ושאר, וראוי לדקדק בהם ובמשפטיהם, כי הלא תורתו המה. וכבר הארכתי בזה בקונטריס 'כוס של עיקרין'. ולא חליש ליבייהו אלא על דיתבי בדינא שהוא ביטול הזמן ביותר בשמייעת הטענות והרצאת דברים מן כל בעל-דין, והרבה תורה היו יכולים ללמוד אז בעת ההיא, אבל לא עלה דעתם להיות נגרע ערך החקירה בדיני ממונות לשבין אדם לחבירו משבין אדם למקום ח"ו'. (לבושי צדקה — עמ' 45)

כל דיין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת, מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית' —

'... כי הקב"ה ברא העולם להיות קיים, והרשעים שגזלין וחומסין, מחריבין אותו במעשיהם, וכמו שמצינו בדור המבול שלא נחתם גור דינם אלא על הגזל דכתיב כי מלאה הארץ חמס וכתוב בתריה הנני משחיתם את הארץ. נמצא שהדיין המשבר זרועות רמות הרשעים ולוקח מידם טרף ומחזירו לבעלים, מקיים העולם וגורם להשלים רצון הבורא יתברך שמו שבראו להיות קיים, והרי כאילו נעשה שותף להקב"ה בבריאה.

ואברהם אבינו לא ידעו השם וקראו 'אוהבי' אלא על אשר הלך בדרך המשפט והדריך בו בניו... ומשה רבינו עליו השלום רבן של כל הנביאים לקח עצת יתרו בענין המשפט להעמיד שופטים להזהיר את ישראל ולצוותם על דבר המשפט וה' הסכים על ידו. ויהושע אחרי כרתו ברית עם ישראל לעבוד את ה', סיים דבריו במשפט... — כי המשפט יסוד גדול ועיקר גדול בעבודת השם. ואחריו כל שופט ושופט שפט את דורו והשיבו מדרכו הרעה לעבודת ה' ללכת בדרך אשר דרך בה אברהם אבינו לעשות צדקה ומשפט, ובעבור זה ניצולו מידי אויביהם... וגם מלך המשיח שיגלה במהרה בימינו, משבחו הפסוק בדבר משפט...

וכפי גודל משכורתו כן עונש המבטלו והמעוותו, כדתנן חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין... ולא חרבה ירושלים ולא גלו ישראל אלא על שבטלו המשפט... ובמשפט עתידה (ציון) להבנות... והוא מקרב הגאולה... והקב"ה חפץ בו יותר מבכל הקרבנות...'

(מתוך טור חושן משפט א. וע"ע: לבושי צדקה לר"צ הכהן, עמ' 45)

'אמר לו הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנוי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל, לך והודיעם' —

'שונה היא שבת קודש מכל המצוות שהיא אינה מצוה גרידא שנתן לנו הקב"ה אלא מתנה. 'אמר לו הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנוי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל, לך והודיעם. ואנו שומעים מלשונם הקדוש כי מתנה זו היא 'מבית גנוי' ית', שזהו הפנים שבפנים מכל אוצרותיו ושעשועיו ית' — מציאות של קדושה ופנימיות שבעצם אינו שייך כלל לקרוצי חומר, אך ברצונו ית' הוא לתת לנו זאת במתנה. גם נוסח הברכה על השבת שונה מהנוסח הרגיל הרגיל של ברכת המצוות 'אשר קדשנו במצוותיו וציונו', כי בקידוש אנו אומרים 'אשר קדשנו במצוותיו ורצה בנו ושבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו' — הרי שבת היא מציאות של קדושה עליונה, שבת קדשו, ולא ציוה אלא הנחיל אותה לנו.

הרי השבת היא מציאות זמן של קדושה. (הגרא"ד נחו-עדן מביא בשם רבו רצ"ה ברוידא נ"ע כי לא הזמן עובר על האדם אלא האדם נוסע בתוך הזמן. למשל: בשבת הראשונה נקבעה 'תחנה' ששמה שבת, ובכל שבוע ושבוע מגיע האדם לאותה 'תחנה' עצמה — ממש אותה השפעת קדושה עצמה של שבת בראשית — מכתב מאליהו ח"ב עמ' 21). כל כך גדולה היא קדושת שבת, עד שבקושי התירו שאלת שלום בשבת, כי אפילו הוצאת מלה מהפה היא כבר איזו יציאה מפנימיותו. גדולי עולם הרגישו בקדושה זו והיא היתה ניכרת עליהם. מרן הגר"א לופיאן נ"ע סיפר על רבו הרש"ז מקלם נ"ע שבימות חול היה נראה כמו מת ממש — פניו היו חיוורים לגמרי — ובשבת קדש היו לו לחיים אדומות! פני אדמו"ר נ"ע השתנו בש"ק כל כך, עד שתלמיד חדש שראה את אדמו"ר בימות חול — כאשר הוא נכנס לישיבה בליל ש"ק היה נדמה לתלמיד כי יש לישיבה משגיח מיוחד, יותר גדול, ליום השבת, ולא זהו שראה בימות